

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSETESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

Yıl/Year 10 Bahar/Spring 2012 Sayı/Number 12

MAKALELER

AÇASAM
Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl 10 • Bahar 2012 • Sayı 12 / *Year 10 • Spring 2012 • No 12*

ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ

Yıl/Year 10 Bahar/Spring 2012 Sayı/Number 12

ISSN: 2148-0877

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

The Turkish Yearbook of Çanakkale Studies

ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARINI ARAŞTIRMA MERKEZİ

ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI TÜRK YILLIĞI

Bahar 2012 • Yıl 10 Sayı 12 / *Spirng 2012 • Year 10 Number 12*
ISSN: 2148-0877

YAYIN SAHİBİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Adına Rektör **Prof. Dr. Sedat LAÇİNER**

ISSN: 2148-0877

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK VE ÇANAKKALE SAVAŞLARI
ARAŞTIRMA MERKEZİ

Çanakkale Araştırmaları
Türk Yıllığı

BAHAR/2012

Cilt: 10 • Sayı:12

ÇANAKKALE

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM)

Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı

Yılda Dört Kez Yayınlanır

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM) yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilenyazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayınlanır veya yayınlanmaz.

Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi (AÇASAM)
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Terzioğlu Yerleşkesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 17100 Merkez/ÇANAKKALE
Tel: (+90) (286) 2180018 - 1901 **Faks:** (+90) (286) 2180533
Erişim: http://acasam.comu.edu.tr / e-posta: lokmanerdemircamu.edu.tr

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: 3 aylık Türkçe ve ?????

Tasarım-Baskı Hazırlık: Karınca Ajans Tel: 0312 431 54 83
Baskı: Ames Matbaacılık, Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. No: 95-1A Altındağ - Ankara

İÇİNDEKİLER

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ SIRASINDA BASININ PROPAGANDA ARACI OLARAK KULLANILMASI: HARP MECMUASI ÖRNEĞİ

Cafer ULU*

ÖZET

Propaganda pek çok devlet tarafından kamuoyunu yönlendirmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemi İttihat ve Terakki yönetimi de kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşında propaganda faaliyetleri yapmak amacıyla devlet eliyle Harp Mecmuası adında bir dergi çıkarmışlardır. Dergideki propaganda çalışmalarında fotoğraf ve görsel malzemeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Özelikle Çanakkale Cephesinde elde edilen başarılar, esir alınan askerler, ele geçirilen silahlar ve benzeri içerikli yüzlerce resim ile bu konularda yazılmış onlarca metin yayınlamışlardır. Harp Mecmuasının yayınlarında daha çok vatan, millet, bayrak kahramanlık, fedakârlık, şehitliğin faziletleri gibi toplumun hamasi duygularını kabartan konular ele alınmıştır. Tüm bu çalışmalar cephede savaşan askerin ve cephe gerisinde asker gözleyen halkın moralini yükseltmek amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar savaş şartlarında yapılan bu yayınlara halk sempatiyle yaklaşmışsa da aslında bunların bir propaganda çalışması olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Harp Mecmuası, Basın, Birinci Dünya Savaşı, Propaganda.

---

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; cfrulu@gmail.com

ABSTRACT

USE AS A TOOL OF PRESS PROPAGANDA

IN DARDANEL WAR:HARP MECMUASI EXAMPLE

Propaganda is a practice that is used by many states for manipulating the public opinion. The party of Union and Progress used this practice as well. For this purpose, they issued a journal by the favour of government with the name War Journal for engaging in propaganda activities during the First World War. They used photographs and visual materials intensively in their propaganda activities. Hundreds of photographs including especially the victories achieved in the Çanakkale (Gallipoli) Front, captured soldiers, grabbed weapons etc. and tens of articles written in such subjects were published in this journal. In the publications of War Journal, the subjects reflecting the heroic feelings of people came up, such as motherland, nation, flag, heroism, self sacrifice and the virtues of martyrdom. All these works were done for elevating the soldiers fighting in fronts and the people waiting for soldiers to come back. Even it seems sympathetic as substance at first sight; the publications were only composed of unreal and deceptive propagandas.

Keywords: Union and Progress, War Journal, Press, the First World War, Propaganda.

Giriş

Propaganda kelimesi Latince "yayılması gereken şey" manasına gelen "propago" kelimesinden türetilmiş olup hedef kitleyi fikren kazanmak, sistemli ve devamlı telkinlerde bulunarak düşünce ve davranışlarını yönlendirmek anlamlarına gelmektedir. Bu yüzden devletler cephede savaşan askerlerin moralini üst seviyede

tutmak ve cephe gerisindeki halkı politikaları doğrultusunda yönlendirebilmek için psikolojik savaş ve propaganda taktiklerini kullanmışlardır.[1] Propagandanın iki ciheti vardır. Bunlardan birincisi propaganda yapanın savaşta ve barışta kendi milli bütünlüğünü sağlamak, ikincisi ise karşı tarafın milli bütünlüğünü bozmak için moral değerlerini altüst etmektir.[2] Birçok konuda olduğu gibi bu kavram da günümüzde farklı yorumlanarak tüm ahlaki normları bir kenara bırakarak bir "beyin yıkama" metodu olarak kullanılmaktadır.[3] Dolayısıyla propaganda politik olarak ürkütücü bir özelliğe sahip olmakla birlikte devletler için olmazsa olmaz bir faaliyettir. Savaş döneminde yapılan propagandanın başlıca hedeflerinden birisi, savaşan güçlerin insan kaynağı ve finansörü vazifesi gören cephe gerisidir. Bundan dolayı hem cephe hem de cephe gerisi propaganda faaliyetlerinin kapsamına girmektedir.

Propagandanın diğer hedefleri arasında cephedeki askerin savunma ve taarruz gücünü azaltmak, muharebe azim ve kararlılığını kırmak da vardır. Bunun için düşman askerinin maddi ve psikolojik her türlü eksiklikleri öne çıkarılarak morallerinin bozulması hedeflenir. Buna karşın kendilerinin ise ne kadar iyi durumda oldukları, yiyecek-içecek, giyecek ve diğer imkânlarının mükemmel olduğu ve teslim olmaları durumunda aynı imkânlara düşman askerinin de kavuşacağını anlatır.[4] Propaganda metinlerinde askerin uzun süre savaş meydanlarında olması kullanılarak, muharip gücün moralini bozmak için askerlerin

---

[1] Psikolojik savaş ve propaganda konusunda daha geniş bilgi için bkz. Hulûsi Kesimli, Psikolojik Savaş, İstanbul 1961; Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş*, İstanbul 2003; *Burhan Sayılır, Çanakkale Kara Savaşları Öncesi ve Sırasında Psikolojik Harekat Faaliyetleri, Askerlerin Psikolojileri ve İçinde Bulundukları Koşullar (Mart 1915-Ocak 1916)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2005; Okan Yüksel, *Uluslar arası İlişkiler Çerçevesinde Psikolojik Savaş, Propaganda ve Wikileaks*, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

[2] Nevzat Tarhan, *Psikolojik Savaş*, İstanbul 2003, s. 21-23.

[3] Servet Avşar, "Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı 1 (Mart 2003), s. 64-65.

[4] Bu tür propaganda metinleri için bkz. Hamit Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, s. 538-547; Servet Avşar, Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası, Ankara: Kim Yayınları, 2004; Avşar, "Çanakkale Savaşlarında...", *a.g.m*, s. 64-102; Sevet Avşar, "Birinci Dünya Savaşında Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *OTAM*, Sayı 14, 2003, s. 65-127.

çocuk, eş ve akrabaları hatırlatılır ve hasret duyguları tahrik edilerek savaşı bırakmaları veya teslim olmaları telkin edilir. Askerin moralinin bozulması için gerçek veya gerçek dışı yenilgi ve başarısızlık haberleri de kullanılmıştır. Bu yüzden Propaganda, içeriği itibarıyla gerçek dışı metinler ile menfur haberlerin çok yoğun olarak kullanıldığı bir alandır. Eğer hedefe ulaşılacaksa söylenecek her şey mubah ve meşrudur. Dolayısıyla askerleri savaşmaktan vazgeçirmek için mektup veya broşürler cephelere atılmıştır.

Çanakkale Savaşı'nda bu tür propaganda beyannamelerine sıkça rastlanmıştır. Bunlardan biri Gelibolu üzerinde bir uçaktan atılmıştır. "Esirlere muamele, teslim olmaya çağırı" başlıklı beyannamede, esir düştükleri zaman aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiltere hükümeti tarafından fevkalade bakıldığı, her türlü ihtiyaçları ve hatta din icabâtına dahi riayet edildiği belirtildikten sonra, "esir düşmüş olan arkadaşlarınızın refah hallerine iştirak etmeğe siz de gönüllü olunuz." denilerek Osmanlı askerlerinin İngiliz birliklerine esir olması tavsiye edilmiştir.[5] Yine İngilizler tarafından buna benzer bir beyanname Haziran 1915'te 57. Alay siperlerine atılmıştır. Beyannamede:[6] "Ey asker! …Bize iltica edecek her Osmanlı askeri için ağuşumuz açıktır….Evlâd-ı iyalinize bir an evvel kavuşmak için bundan gayri hiçbir çare yoktur." denilmektedir.

Propaganda faaliyetlerinin bir diğer hedefi de müttefikler arasında güvensizlik ve şüphe oluşturmak suretiyle bunların birliğini bozmaktır.[7] Mesela I. Dünya Savaşı'nda müşterek cephelerde savaşan müttefik güçler arasında başarısızlıkları kullanmak suretiyle askerin komuta kademesine karşı kin ve nefret duygularını körüklemeye yönelik propagandalar yapılmıştır.[8] Bunlardan birinde

[5] İkdam, 1 Mayıs 1915; İngiliz uçaklarından başka beyannameler atıldığına dair pek çok gazetede de haberler bu süreçte yer almıştır.
[6] ATASE Bşk. Arşivi, K. 3438, D. 26, F.99-1'den Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında…" *a.g.m.* s. 543.
[7] Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkubbe Yay., İstanbul 2009, s.276.
[8] 30 Nisan 1915'te Türk tarafına atılan bir bildiride, Alman kumandanlarının savaşı yanlış yönettiğinden dolayı Türk askerlerinin geri çekilmek zorunda kaldıkları ve aslında Türk askerlerinin ne kadar başarılı oldukları ifade edilmiştir. Bu yolla Türklerin gururu okşanarak, Alman komutanlara tepki gösterilmesi

"Osmanlılar! Ne kadar vakit daha Almanların plânlarını dinleyeceksiniz? Yemeklerinizi kendi memleketinin ihtiyacâtı için alıp çocuklarınızı aç bırakıyorlar. Size top ve fişek gönderiyorlar ve muharebe ediniz [diye] bağırıyorlar. Bunun maksadı gençlerinizin vefatından sonra kolaylıkla vatanınızı işgal etmektir. Almanlar daima yalan söylüyorlar...[9]" diyerek Almanlara karşı bir tepki oluşturmak istemişlerdir.

İtilaf devletleri Osmanlı hükümeti ile karşılaştırıldığında propaganda faaliyetleri bakımından çok daha ileri imkânlara sahipti. Teknik imkânları ve altyapıları oldukça iyi olan İtilaf Devletleri, propaganda yazılarını sigara paketi veya taşa sarıp tel örgüler ile siperlere yakın yerlere bırakmak[10] gibi klasik yöntemlerin yanında megafonla siper önlerine gelip Türk askerlerine seslenmek gibi yöntemleri kullanmışlardır.[11] Ayrıca İtilaf Devletleri fotoğraf, broşür, beyanname, kartpostal, afiş, posta pulları ve mektup gibi dokümanları uçak, balon, gemi[12] ve basın yayın yoluyla hedef kitleye kolaylıkla ulaştırabilmiştir. Böylece İtilaf devletleri, bir yandan silahla başarı kazanmaya çalışırken, bir yandan da propaganda araçlarıyla psikolojik savaşa devam etmiştir.

Ruslar tarafından da askeri etkilemek ve onların mücadele ve direncini kırmak için bazı beyannameler atılmıştır. 4 Eylül 1917 tarihinde Ruslar tarafından II. Kolordu Cephesine atılan bir beyannamede; Türk askerlerinin açlık çektiği, şeker ve et bulamadığı, yedikleri ekmeğin de yenilemeyecek kadar kötü durumda olduğu; kendilerinde ise sıcak yemek, et, jambon, şeker ve çayın bolca mevcut olduğunu

---

hedeflenmiştir. ATASE Bşk. Arşivi, K. 3438, D. 26, F.2, 2-2'den Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında...", *a.g.m*, s. 540.

[9] BOA, DH. EUM. 3. Şb, 14/24; Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2005, s.302-303.

[10] Sayılır, *a.g.t*, s.109.

[11] Aubery Herbert, *Denizler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale*, çev. Seyfi Say, İstanbul 2005, s. 54-55.

[12] Marmara Denizinde bulunan İtilaf denizaltılarının el koyduğu gemilerin mürettebatına bazı beyanname ve propaganda dokümanları verilmiştir. Bunlardan biri Marmara Denizinde bir İngiliz denizaltısı tarafından batırılan kayıktan kurtulan Osmanlı mürettebatına verilen beyannamelerdir. Bu beyannameler için bkz. BOA, HR. MA, 1145/16;Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2005, s.74.

söylenerek Osmanlı askerleri teslim olmaya ikna edilmek istenmiştir.[13] Bir başka Rus beyannamesinde ise, "yıllardır devam eden savaş yüzünden Osmanlı şehirlerinde yeterli miktarda yiyecek bulunmadığı, Osmanlı askerlerinin aile ve çoluk-çocuklarının aç ve susuz bir durumda yaşadıkları" ifade edilmiştir.[14] Öte yandan Osmanlı Devleti ise bu tür kara propagandalara[15] cephede çektiği ve Harp Mecmuasında yayınladığı fotoğraflarla cevap vermeye çalışmıştır. Bu fotoğraflardan birinde Osmanlı askerleri Gelibolu harp sahasında guruplar halinde oturdukları ve neşeli bir şekilde yemeklerini bekledikleri görülmektedir. Hallerinden memnun oldukları resim altına yerleştirilen cümlelerle de desteklenmiştir.[16] Yine başka bir fotoğrafta oldukça büyük kazanlarda pişen çeşit çeşit yemekler ve ellerindeki tabaklarla yemek almayı bekleyen Osmanlı askerlerinin fotoğrafları kamuoyuyla paylaşılmıştır.[17]

Propaganda konusunda diğer ülkelere nazaran geri durumda olan Osmanlı Devleti daha Balkan Savaşlarının yaralarını saramadan böyle büyük bir savaşa girmenin sıkıntısını yaşamaktaydı. Ancak bu durum Osmanlı hükümetinin hiç propaganda yapmadığı anlamına gelmemektedir. Zira daha Balkan Savaşlarından itibaren savaş ve cephe fotoğraflarının yer aldığı albümler ve süreli yayınlar çıkarılmıştır.[18] Yine 1914'te Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından yayınlanan "Harb-i Umumi Panoraması" bu tür yayınlardan biridir.

Balkan Savaşı'ndan sonraki süreçte İttihat ve Terakki Partisi, daha çok Almanlardan öğrendiği şekliyle karşı propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Çanakkale Savaşlarında Türk tarafının İtilaf askerleri üzerindeki psikolojik harekât

---

[13] ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., KA04, *D:18911592,* F:19-1'den Avşar, Birinci Dünya Savaşında Rus…", *a.g.m*, s. 82.

[14] ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., K:404, D:189/1592, F:7-12; ATASE Başkanlığı Arşivi, BDH., K:404, D:189/1592, F:21-1'den Avşar, "Birinci Dünya Savaşında Rus…", *a.g.m*, s. 84-90.

[15] Rusların yürüttüğü propaganda çerçevesinde çeşitli cephelere attıkları propaganda mektup ve beyannameleri için bkz. Avşar, "Birinci Dünya Savaşında Rus…", *a.g.m*, s.65-127; Sayılır, *a.g.t*, s.73-109.

[16] *Harp Mecmuası (HM)*, Sayı 1, s.16.

[17] *HM*, Sayı 12, s.181.

[18] Balkan Savaşı yıllarında yayınlanmış bir propaganda kitabı için bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Balkan Savaşı'nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı-Kırmızı Kitap-", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2002, Sayı 104, s. 60-63.

faaliyetlerinin ana hareket noktasını, karşı tarafın attığı bildirilere cevap vermek üzere atılan bildiriler oluşturmuştur.[19] İngilizlerin, Türklerin ilkel ve barbar oldukları, esirleri parçalayarak öldürdükleri propagandasına karşılık Osmanlılar, 12 Mayıs 1915'te İngilizce beyanname bastırarak uçaklarla İngiliz hatlarına attırmıştır. İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı ve Hintlilere hitaben yazılan beyannamede Türklerin ne kadar misafirperver olduğu ve esirlere uyguladıkları iyi muamele anlatılmıştır.[20] Bu beyannameler Harp Mecmuasında çıkan, temiz giyimli ve iyi beslenmiş esir resimleriyle desteklenmiştir. Yine Enver Paşa'nın ve Von Uzedum Paşa'nın[21] talimatıyla İngilizce, Fransızca, Urduca, Gurka dili ve genel olarak Hint lisanında bildiriler basılıp düşman hatlarına atılmıştır. [22] Ancak atılan bildirilerin gerek sayısı gerekse atılma sıklığı bakımından bu faaliyetleri onlarca uçak ve balonlarla sık sık yapan İtilaf Devletlerininkiyle mukayese edilemeyecek kadar az olduğunu belirtmek gerekir.

Harp Mecmuasının Şekil ve Muhtevası

Daha önce yayınlanan "Donanma Mecmuası" ve "Yeni Mecmua" gibi bazı tecrübeler olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin görsel propaganda bakımından en başarılı yayını Harp Mecmuası'dır. Derginin kim tarafından çıkarıldığı ile yazı heyeti veya yöneticileri hakkında bilgi mevcut değilse de Genelkurmay tarafından propaganda amacıyla çıkarıldığı bilinen bir gerçektir. Zaten derginin ilk aşamasından son aşamasına kadar tüm süreçleri Harbiye Nezareti Karargâhında gerçekleşmiş olup, nezaretin cephelerde çektirdiği fotoğraflar dergide aynen yayınlamıştır.[23] Bu bağlamda Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver

---

[19] Türk tarafının Çanakkale savaşları esnasında yürüttüğü propaganda faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sayılır, *a.g.t*, s.109-116.
[20] Beyannamenin tam metni için bkz. Sayılır, *a.g.t*, s.110.
[21] Çanakkale Deniz Kuvvetleri Komutanı Alman Amiralidir.
[22] ATASE Başkanlığı Arşivi, k.3438, D.26, F.4, 4-1, 4-2'den Pehlivanlı, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında…", *a.g.m*, s. 548-549.
[23] Niyazi A. Banoğlu, *Türk Basınında Çanakkale Günleri*, İstanbul 1982, s. 100; Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin "Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma" Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), 1/2 (2012), s. 214.

Paşa'nın neredeyse her sayıda ya cephede ya da orduyu teftiş ederken çekilmiş resimlerine yer verildiği görülmektedir. Dergide yayınlanan resim altı yazılar ve makaleler incelendiğinde Enver Paşa'nın mecmuayı kendi hedefleri doğrultusunda halka ve askere yönelik propaganda aracı olarak kullandığı açıkça görülmektedir.

Harp mecmuası temelde bir fotoğraf dergisidir ve çıkan yazılar adeta fotoğrafları süslemek için kullanılmıştır.[24] Mecmuanın yarıdan fazlası resim ve fotoğraflara ayrılmıştır ve bu fotoğraflar oldukça kaliteli bir baskıya sahiptir. Mecmuanın ifadesiyle dergi "kuvvetli düşmanlar karşısında kahramanlık ve fedakârlıkla cenkleşen muazzam ordunun altın destanını ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak" hedefiyle çıkmıştır.[25] Mecmua, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915) tarihinde yayın hayatına başlamış ve Ramazan 1334 (Haziran 1918)'te 27. sayısını çıkardıktan sonra kapanmıştır. Her ne kadar ilk sayısında "ayda iki defa çıkar" ibaresi yer almışsa da dergi genellikle ayda bir çıkmıştır. Aynı dönemde çıkan diğer dergi ve gazetelerin kağıt bulamadığı bir ortamda derginin kaliteli, parlak kuşe kağıda basılmış olması idarecilerinin dergiye verdiği önemi göstermektedir. Ancak uzayan savaşın yol açtığı mali güçlüklerden dolayı savaşın sonlarına doğru derginin basımında üçüncü hamur kağıt kullanılmıştır.[26] Kâğıt ve baskı konusunda müttefik devletlerden destek alınmış ve Viyana'dan teknik malzeme ve mürekkep getirilmiştir.[27] Bu da derginin devlet destekli oluşunun somut bir göstergesidir. Mecmuanın (tevzi) dağıtım merkezi, Bab-ı Ali Caddesi'nde 77 numaralı Türk Yurdu Kütüphanesi Servet-i Fünûn matbaası olarak belirtilmiştir.[28]

Derginin bazı sayılarının son iki sayfasına reklam alınmıştır. Bu reklamlar genellikle askere malzeme tedarik eden işletmelerle, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Eşya-

---

[24] Harp Mecmuasının 16 sayfalık ikinci sayısında her sayfada ortalama 2 olmak üzere toplam 29 fotoğraf yer almıştır.
[25] (Harp Mecmuası) "Niçin Çıkıyor" *HM,* Sayı 1, s. 3.
[26] Ali Fuat Bilkan-Ömer Çakır, *Harp Mecmuası*, Kaynak Kitablığı yay., İstanbul 2006.
[27] BOA, MF, MKT, 1211-12, 1333 L 8 (19 Ağustos 1915); BOA, MF, MKT, 1211-13, 1333 L 8 (19 Ağustos 1915)'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m*, s. 214.
[28] *HM,* Sayı 1, s. 17.

yı Askeriye Anonim Ticaret Şirketi, Büyük Kürk Ticarethanesi, Bekirzade Hacı Ticarethanesi gibi yarı resmi yardım kuruluşlarına aittir.[29]

Dergi ordunun ve askerin dinamik yapısını[30] ve maddi imkânlarını sergileyerek askere moral verirken, "yaşayan ölüler" başlığı altında çeşitli rütbelerdeki şehit subayların fotoğrafları, künyeleri ve şahadet tarihlerine her sayının sonunda yer verilmek suretiyle bir yönüyle onlara vefa gösterilmiştir. 11. sayıdan itibaren bu sayfanın başlığı "mübarek şehitlerimiz" olarak değiştirilmiştir.

Dergide çok sayıda kahramanlık şiiri ve düz yazılarına yer verilmiştir.[31] Gerçek ya da gerçek izlenimi verilmiş ve cephede bulunan birisinin gözlemleriymiş gibi savaş öyküleri anlatılmıştır. Yine dergide cepheler, komutanlar, Alman ve Avusturya-Macaristan hükümdarlarının İstanbul seyahatleri, savaş teknolojileri ile ilgili gelişmeler de yer almıştır.

Dergide savaş esirlerinin temiz ve düzgün giyimli, bakımlı ve hatta üniformalarına dahi dokunulmadan çekilen fotoğraflarına hemen hemen her sayıda rastlanmaktadır.[32] Esir fotoğraflarından birinde, Senegalli, Avustralyalı, Londralı, Fransız ve Hindu askerleri aynı karede yer alıştır. Bazı fotoğraflarda ise 100 ila 150 esir yan yana dizilmiş halde çekilmiştir.[33] Bu fotoğraflarla esirlere iyi muamele edildiği ve teslim olacaklara da bu şekilde davranılacağı mesajı verilmek istenmiştir.

---

[29] Bu reklamlar için bkz. *HM*, Sayı 1, s. 17; *H.M*, Sayı 19, s.405.

[30] Derginin bazı sayılarının kapaklarında güçlü, kuvvetli iyi giyimli Osmanlı neferlerinin fotoğrafları basılmıştır. Fotoğrafların birinin alt yazısında; "Sinesi harp aşkıyla kabaran borazan neferi askerlerimize zaferli hücum emrini seslenirken" denilmektedir. *(HM*, Sayı 3, kapak resmi.). Derginin diğer bir sayısının kapağında ise tam teçhizatlı ve heybetli bir Osmanlı askeri yer almaktadır. Resmin alt yazısında; "Galiçya'da aziz vatanın varlığını hayatıyla bekleyen Osmanlı nöbetçisi" ifadesi yazılmıştır. (*HM*, Sayı 16, Kapak resmi)

[31] Latin harflerine çevrilmiş bazı metinler için bkz. Sadri Karakoyunlu (Yay. Haz.), *Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler (1914-1918)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1987; Ömer Çakır, *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 1997; Cebrail Yeğen, *Harp Mecmuasında Yayınlanan Edebi Metinler,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale 1999; Ali Fuat Bilkan-Ömer Çakır, *a.g.e.*

[32] Söz konusu resim örnekleri için bkz. *HM*, Sayı 3, s. 48; *HM*, Sayı 4, s.62

[33] *HM,* Sayı 4, s. 62.

Düşmandan ele geçirilen tank[34], top, uçak ve irili ufaklı diğer mühimmat fotoğrafları mecmuanın her sayısının en önemli tematik fotoğraflarıdır. Bu tür fotoğraflarla Türk askerine güven verme, toplumda vatanseverlik ve milli birlik duygularını harekete geçirme ve savaşta Osmanlı ordusunun zaferler kazandığını kamuoyuna bildirme amacı güdülmüştür. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla düşmandan ele geçirilen malzemeler uçaktan[35] topa[36] tüfeğe kadar çok çeşitlilik arz etmektedir. Bunlardan en çok dikkat çekeni ise Fransızlara ait Turkuaz isimli denizaltıdır.[37] Mürettebatıyla ele geçirilen ve adı "Müstecip Onbaşı" olarak değiştirilen bu denizaltı daha sonra Osmanlı Devleti tarafından düşmana karşı kullanılmıştır. Yine denizaltı ve isim verme merasimi Harp Mecmuasında 3 fotoğrafla yer almıştır.[38] Bu denizaltının ele geçirilmesi olayı Tanin'de de haber ve reklam karışımı bir ilanla yer almıştır. Haberde, Çanakkale önünde mürettebatı ve ağabeytanı ile esir edilip Müstecip Onbaşı tesmiye edilen denizaltının bir iki güne kadar 1 Lira karşılığında Harbiye Nezareti'nin izni ile halkın ziyaretine açılacağı ifade edilmiştir.[39] Her ne kadar bilet satışlarından gelir elde edilmeyeceği aşikar idiyse de, ele geçirilen bir Fransız denizaltısının sergilenmesi hükümet için önemli bir propaganda malzemesi olmuştur.

Harp Mecmuası İle Karşı Propaganda Çalışmaları

İttihat ve Terakki 1914 ve 1915 yıllarını hayali ve ütopik askeri hedefleri gerçekleştirmekle uğraşmıştır. Savaşın nasıl idare edileceği ile ilgili kapsamlı planları bulunmadığından propaganda faaliyetleri için de hazırlık yapmamıştır. Savaş konusunda pek çok kişi durumun pek parlak gitmediğinin farkında iken Enver Paşa, savaşın birkaç ay içerisinde Alman zaferiyle sonuçlanacağına. Mısır'ı ve

---

[34] *HM*, Sayı 19, s.291.
[35] *HM*, Sayı 2, s. 31.
[36] Ele geçirilmiş ve mecmuada fotoğrafı yayınlanmış top fotoğrafı için bkz. *HM*, Sayı 2, s. 25.
[37] Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilen ve fotoğrafları mecmuada yayınlanan diğer bir denizaltı da " Safir"dir. Fotoğrafı için bkz. *HM*, Sayı 2, s. 32.
[38] *HM*, Sayı 2, s. 20.
[39] *Tanin*, 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915).

Kafkasları ele geçiren Osmanlı'nın büyük Turan'ı gerçekleştireceğine inanmaktaydı.[40] Savaşa bu açıdan bakan İttihat ve Terakki, propaganda faaliyetlerini kısa vadeli öngörmüştü. Bu nedenle Birinci Dünya savaşı yıllarında ekonomisi ve teknik donanımı zayıf olan Osmanlı, savaş edebiyatı ve propaganda üretiminde nicelik ve nitelik bakımından rakiplerine göre oldukça geri kalmış; bu da savaş metinleri ve propaganda malzemelerinin oldukça az üretilmesine neden olmuştur. Nitekim 1917 yılında Yeni Mecmuanın 5. sayısında Ahmet Refik (Altınay)[41] "Hafta Muhasebesi" adlı yazısında savaş edebiyatı ve propaganda içerikli yazıların azlığından yakınmıştır. Yine o, Avrupa yazarlarının sadece cephede değil cephe gerisinde de düşünce ve sanat alanlarında faaliyet gösterdiklerini ifade etmiş;[42] Harp mecmuasında devrin şairlerinin harp içerikli yazılar kaleme almalarını tavsiye etmiştir.

Harp Mecmuasında yayınlanan yazılar belirli bir tarihi geçmişe dayandırılmaya çalışılmıştır. "Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz" başlıklı yazıda Osmanlı harsının (kültürünün) "en ziyade harp üzerine müesses olduğu ifade" edilmiştir. Makalenin daha ilk paragrafında[43] "…Hiç bir devir yoktur ki, o devrin şairleri en âşıkâne şiirleri arasında bile, harbi terennüm etmesin. Hiçbir kaside-gûnumuz yoktur ki padişahın veya sadrazamın… askerliğini, fetih ve zaferini, satvet-i şemşirini, cihangirliğini… tasvir ve taktir etmesin." diyerek dönemin yazarlarını harp edebiyatı türünde yazılar yazmaya teşvik etmekteydi. Yine makalede tarihimizden harp edebiyatı ile ilgili örnekler verilmek suretilye harp konusunda edebi ürünler ortaya koymaları adeta talep edilmektedir:

---

[40] Erol Köroğlu, *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşaasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004, s.172.

[41] Ahmet Refik, 1909 yılından beri Erkan-ı Harp Yayın Şubesinde çeşitli görevler alan ve "Askeri Mecmua"'yı yöneten kişidir. 1912 yılında Balkan Savaşı'nda Askerî Sansür Müfettişliği de yapmıştır. Harp Mecmuasında da çeşitli türlerde yazıları yayınlanmıştır.

[42] Burak Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğunun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme", *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (Journal of Azerbaijani Studies)*, Volume: 12, 2007, s. 304.

[43] Ahmet Refik, "Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz", *HM*, Sayı 21, s. 327

"Harp edebiyatı, milletin mevcudiyetini muhafazada gösterdiği dikkat ve itinaya, fart-ı gayret ve hamasete tabii ve hissi bir miyardır (ölçüdür)...bu kahramanlık menkıbeleri milletin a'mâkı ruhunda da muhterem bir mevki ihtiraz edebilmek için oraya şiir ve nazımın selsebil ahengi ile aksetmesi icap eder".[44]

Savaş dönemlerindeki propaganda faaliyetleri çerçevesinde İttihat ve Terakki yöneticileri, benzeri İngiltere tarafından yapılan bir uygulamayı da gerçekleştirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bizzat savaş ortamını görmeleri ve oradaki hissiyatı yazı ve sanatlarına taşımaları için bir gurup aydın ve yazarı Çanakkale Cephesi'ne götürmüştür. Bu gezi İngiliz hükümetinin savaş yıllarında propaganda faaliyetlerini sürdürmek üzere Wellington House[45] bünyesindeki yazarları cephelere gönderip gözlemlerini yazıya dökmelerini istedikleri uygulamanın kopyasıdır. İngiltere yalnızca bununla psikolojik harp yapmamış ona paralel faaliyet yürüten War Propaganda Bureau[46] gibi kurumları da kullanmıştır. Bu ofislerin yönlendirmesiyle Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan milyonlarca cilt kitap ve binlerce broşür sayesinde İngiltere en çok propaganda yazısı üreten devlet olmuştur.[47]

Çanakkale Cephesi'ne ziyarete gidenler arasında bulunan Hamdullah Suphi, bu geziyi kapsamlı bir şekilde anlatmıştır.[48] Harp Mecmuası da bu olaya 3. sayısında fotoğraflarla yer vermiştir. Derginin 3. sayı 22. sayfasında "İstanbul Heyet-i Edebiyesi" olarak tanımlanan gurup siperin içinde, şair Namık Kemal'in düşman mermileri tarafından tahrip edilmiş mezarının başında ve Arıburnu'nda

---

[44] Ahmet Refik, "Harp Edebiyatı...", *HM*, Sayı 21, s. 329.
[45] Bünyesinde pek çok yazarı barındıran İngiliz Propaganda Bürosudur. Bu merkezde 1918 yılına kadar 1162 eser kaleme alınmıştır. Bu kitaplarda; halkı savaşın erdemine inandırmak, tarafsız ülkeleri kendi tarafına çekmek, orduya katılımı teşvik etmek, düşman güçleri savaşın sorumlusu ve cani kişiler olarak göstermek amaçlanmıştır. (Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere...", *a.g.m*, s. 296.
[46] Bütün dünyada İngiliz propagandası yapan kuruluştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 17 dilde binlerce kitap ve broşür yayınlamıştır. (Erdemir, *a.g.e*, s.275.)
[47] Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere...", *a.g.m*, s. 295.
[48] Hamdullah Suphi, *-Çanakkale'de Gördüklerimiz- Çanakkale Savaşanlar Anlatıyor*, İstanbul 2006, s.404.

asker çadırları arasında çekilmiş fotoğraflarıyla yer almışlardır.[49] Fotoğrafların altına yazılan, "Çanakkale'de millete zafer neşideleri (şiirleri) yazacak olan İstanbul Heyet-i Edebiyesi" açıklaması aslında bu heyetin niçin cepheye getirildiklerini açıkça göstermektedir. Harbiye Nezareti'nin bu daveti ile ilgili İkdam gazetesi de 11 Temmuz 1915 Pazar günkü nüshasında haber yapmıştır. Bu haberde de "Şairler şiirlerini, edipler hissiyatını, bestekârlar harekât-ı kahramânenin ilham edeceği nagamât ve terennümâtını tanzim edecekler, ressamlar da meşhûdâtı tersîme çalışacak" denilmektedir. Bu davete icabet eden İbrahim Alaaddin Gövsa'nın, "Çanakkale İzleri" eserinde ve diğer yazarların başka yerlerde anlattıklarına göre bu gezide Çanakkale'ye giden kişiler şunlardır:[50] İbrahim Alaaddin (Gövsa), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ağaoğlu Ahmet, Enis Behiç (Koryürek), Ali Canip (Yöntem), Celal Sahir (Erozon), Mehmet Emin (Yurdakul), Orhon Seyfi (Orhon), Hakkı Süha (Gezgin), Yekta Madran (bestekar), Yusuf Razi (Bel), Hıfsı Tevfik (Gönensay), Muhiddin (Birgen) (gazeteci), Nazmi Ziya (Güran) (ressam), Selahaddin (Öksüzcü) (Darüleytam müdürü), Ömer Seyfettin, İbrahim Çallı, bir fotoğrafçı ve sinematograf.

Çanakkale cephesine götürülen bu kişiler dışında yalnız başına cephelere götürülen yazarlar da olmuştur. Çanakkale'de kara savaşlarının yoğun bir şekilde yaşandığı günlerde Hüseyin Cahit yalnız olarak savaş alanlarında gezdirilmiştir. Yazar cephedeki izlenimlerini Tanin gazetesinde "Cephe-i Harpte İki Gün" yazısı ile anlatmıştır.[51]

Propaganda yazıları ve sanat eserleri üretecek aydınlar, cephede hep ateşten masun bölgelerde gezdirilmiştir. Yola çıktıkları andan itibaren konaklayacakları yerler ve varacakları savaş alanları onların rahat edecekleri şekilde düzenlenmiş ihtiyaçlarını görmek üzere subaylar görevlendirilmiştir. Böylece onların cephelerde gözlemledikleri şeyler, görülmesi istenen şeylerle sınırlı kalmıştır.

---

[49] *HM*, Sayı 3, s. 42-43.
[50] İbrahim Alaaddin (Gövsa), *Çanakkale İzleri*, Ankara 1989, s. 10.
[51] Hüseyin Cahit, "Cephe-i Harpte İki Gün", *Tanin*, 23 Haziran 1331; Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m*, s. 200.

Osmanlı Devleti savaşı sevk ve idare ederken ordunun başarısını kamuoyuna duyurmak ve daha önemlisi başarısızlıklarını halka duyurmamak için tüm kurumlarıyla gayret göstermiştir. Bu süreçte Basın ve Sansür Kurumu aktif olarak görev almıştır. Birinci dünya savaşı yıllarında haberler tek kaynaktan verilmiş ve basına da büyük ölçüde sansür uygulamıştır. Bu durum ülkede çıkan gazete ve dergi sayılarını da etkilemiştir. Meşrutiyet yıllarında 377 ye çıkan gazete ve dergi sayısı 1914 yılında 14'e düşmüştür.[52] Onların da savaş zamanında tek haber kaynağı ordu kaynaklı raporlar veya yine ordu tarafından yayınlanan mecmualar olmuştur.

Harp Mecmuasında Resim ve Diğer Görsel Malzemelerle Propaganda

Harbiye Nezareti şiir, öykü, roman ya da makaleler gibi edebi propagandanın yanında görsel propaganda yapabilmek amacıyla resim çekecek ve olayları filme alacak kişileri cephelere göndermiştir. Bazı cephelerde kolorduların emrinde fotoğrafçı istihdam edilmeye çalışılmıştır. Bu fotoğrafçılar merkez karargâhta kurs görüp teknik destek aldıktan sonra cephelere sevk edilmişlerdir.[53] Weinberg, Makis Herdel ve Arakisyan Efendi Çanakkale cephesine gönderilen sinemacı ve fotoğrafçılardan bazıları idi.[54]

İttihat ve Terakki fotoğrafın yanında filmin gücünden de yararlanmak amacıyla, Almanlarda olduğu gibi Osmanlı ordusu bünyesinde "Merkez Ordu Sinema Dairesi" kurmuştur. Bu dairenin başına Macaristan vatandaşı Sigmund Weingberg atanmış yardımcılığına da Fuat Uzkınay getirilmiştir.[55] Dairenin çalışmaları arasında savaşın aktif olarak yaşandığı alanlarda film çekmek ve bu filmlerin propaganda gücünden yararlanmak da bulunmaktaydı. Bu amaçla Necati

---

[52] Yiğit, "Birinci Dünya Savaşında İngiltere…", *a.g.m.* s. 301.
[53] BOA, DH. EUM, VRK, 25-51 (1334 M 19 (27 Kasım 1915)'ten Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m.* s. 217.
[54] (BOA, MF. MKT, 1210-33(1333 Ş 25/8 Temmuz 1915), Lef.1; BOA, MF. MKT, 1210-33(1333 Ş 25/8 Temmuz 1915), Lef.2'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m*, s. 218.
[55] Battal Odabaş, "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belgesel Film Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı 24 (2006), s. 205-212; Nijat Özen, *Türk Sinemacı Fuat Uzkınay*, İstanbul 1970.

Bey sinema ve fotoğraf çekmek için Gelibolu'ya gönderilmiş ve kendisi avcı hatlarına kadar gidip cephelerde film çekmiştir. Bu bağlamda, ordunun talim provaları, askere yemek dağıtımı, askerin dinlenmesi ve topçu atışları gibi resim ve film için özel mizansen fotoğraf ve filmler de çekilmiştir. Çekilen bu sessiz filmler İstanbul'a gönderilmiştir. Kamuoyunu etkilemek ve yönlendirmek için cephede çekilen bu sessiz filmler İstanbul'da Ferah Tiyatrosunda 2 Eylül 1915 (20 Ağustos 1331) Perşembe gündüz ve akşam seanslarıyla halka izletilmiştir.[56] Cephede çekilen filmlerin gösterimleri daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Dersaadet Merkez Kumandanlığı tarafından yaptırılan ve muhtelif cephelerdeki savaşları gösteren, vatanseverlik hissiyatını artıran filmler uygun bir ücretle talebelere izlettirilmiştir.[57] Genelkurmay Başkanlığı adına Necati Bey'in çekim faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı bitene kadar çeşitli cephelerde devam etmiştir. [58]

Görsel propagandanın ana konularından birini de asker ve savaş temalı resimler teşkil etmiştir. İttihat ve Terakki de bu meyanda çalışmalar yürütmüş ve ordunun güç ve kudretini(!) iç ve dış kamuoyuna resimlerle göstermek istemiştir. Bu amaçla ressamlar, fotoğrafçılar ve betimleme kabiliyeti olan yazarlar cepheye gönderilirmiş ve savaşla ilgili malzeme hazırlamaları sağlanmıştır. Bu çalışmalardan biri Enver Paşa'nın önerisi ve Genelkurmay İstihbarat Dairesi Müdürü Seyfi Paşa'nın önayak olmasıyla yapılmıştır. Şişli'de kurulan bu atölyede savaş konulu resimler çizdirilmiştir. Burada yapılan resimler 1917'de Galatasaraylılar Yurdu'nda ve daha sonra da Viyana'da sergilenmiştir. Viyana'da ki sergide bu resimlere Türk ressamlar tarafından yapılan başka resimler de eklenmiştir. Viyana'daki serginin aynısı Berlin'de de yapılmak istenmişse de savaşın İttifak devletlerinin yenilgisiyle

---

[56] (İkdam, Çanakkale Harp Menaırı, nr. 6660 (19 Ağustos 1331)'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m.* s.219-222.

[57] BOA, MF. MKT, Dosya No:1230, Gömlek No:37, 16/Z /1335 (Hicrî).

[58] (BOA, DH. ŞFR, 530-104 (1332 A 21/3 Eylül 1916:BOA, MF. MKT. 1216-34 (1334 B 24/27 Mayıs 1916), Lef 4.)'den Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m*, s. 225.

sona ermesinden dolayı bundan vazgeçilmiştir.[59] Film ve resimler bu makalemizin ana konusunu teşkil etmediği için bu kadar bilgiyle yetinilecektir.

Görsel propagandanın o döneme göre en seri ve yaygın üretilebilen türü fotoğraflardır.[60] Birinci Dünya Savaşında İttihat ve Terakki de fotoğrafı yoğun bir şekilde kullanmıştır. Cephede fotoğraf çekimi ve sinema faaliyeti ile ilgili ilk adımlar İttihat ve Terakki liderlerinin ve dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın girişimiyle başlamıştır.[61] Fotoğrafın propaganda gücünden yararlanmak amacıyla Enver Paşa, her kolordudan gelecek yedek subayların temel sinema ve fotoğrafçılık eğitimi aldıktan sonra, gerekli alet edevatla birlikte cepheye göndermeyi hedeflemiştir. Çekilen bu fotoğraflar da yurt içinde ve dışında yayınlanacak propaganda yayınlarına malzeme olacaktır.

Fotoğraf ile propaganda yayını yapma açısından Harp Mecmuası en iyi örnektir. Bu dergi, devletin ve ordunun ihtişamını, cephelerdeki başarısını (!) ve savaşın bir altın ışık olduğunu, her şeyin yolunda gittiğini halka duyurmayı, cephede savaşan askerin ve cephe gerisinde evladını gözleyen halkın moralini yükseltmeyi temel amaç edinmiştir. Derginin başlangıcından sonuna kadar fotoğraf ve resimlerde simgeler kullanılmıştır. Derginin en önemli simgesi modern ve güçlü top[62], silah ve teçhizatlarla donatılmış Türk ordusudur. Onlarca fotoğraf ve alt yazıyla bu semboller desteklenmiştir. Adeta Osmanlının elindeki tüm modern silahların envanteri mecmuada sergilenmiştir.

Harp mecmuasının yayınlanmasının temel işlevlerinden biri, görsel malzemeyi nesir ve şiirler eşliğinde sergilemek ve cephelerdeki gelişmeleri devlet politikası çerçevesinde propagandist bir yaklaşımla okuyucuya aktarmaktı.

---

[59] Bu sergiler hakkında bkz. Ahmet Kamil Gören (yay. Haz.), *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.

[60] Fotoğraflarla propagandanın bilinen en iyi örneği İngiltere'de Lord Kitchener'in işaret parmağını uzatan resmiyle basılan "seferberlik" afişleridir.

[61] Özde Çeliktemel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, vol.2, s. 4.

[62] *HM*, Sayı 2, s.21; *HM*, Sayı 3, s.36; *HM*, Sayı 6, s. 85; *HM*, Sayı 21, s.322.

Dolayısıyla Dergi Birinci Dünya Savaşı ile ilgili haberleri Türk askerinin hamaset duygularını coşturan görsel malzeme, nesir ve şiirlerle sunmuş, halkın duyması gerektiği kadar ve gerektiği şekilde aktarmıştır. Dergide yer alan fotoğrafların bazılarında; "Taarruzdan önce istirahat eden kıtaat", "Türk nişancıları tarafından düşürülen uçak", "sinesi harp aşkıyla kabaran hücum borazanı çalan asker", "bozgunla kaçan İngiliz askerleri", "Kucağında bomba ile uyuyan, siperlerde düşman gözleyen askerler", "namaz kılan askerler", "karda kızakla sipere giden asker"… vb. görüntüler yer almıştır.

Birinci Dünya Savaşında yapılan cephe hattının propagandası önemli sembollerinden biri de siperlerdeki yaşam koşulları olmuştur. Her ne kadar siperlerde yaşam oldukça zor ve imkânsızlıklar içinde geçse de bu durum fotoğraflara neredeyse hiç yansıtılmamıştır. Bazı resimlerde askerin bazı eksikleri sergilense de tüm bu resimlerin ortak dili Türk evladının vatan ve millet için yaptığı fedakârlık olarak sergilenmiştir.

Harp Mecmuasında Düz Yazı, Mektup ve Şiirlerde Propaganda

Savaş dönemlerinde Harp Mecmuası'nda yayınlanan şiir ve nesirlerde vatan, millet bayrak ve sancak sevgisi, kahramanlık[63], fedakârlık, şecaat, hamiyet ve besalet (yiğitlik), şehitliğin faziletleri, gazilik, ırz ve namusa halel getirmeme, Türk Milletinin yüksek hasletleri gibi toplumun hamasi duygularını kabartmaya yönelik konular ele alınmıştır. Yazı türlerine bakıldığında, samimi bir üslupla yazılmış sohbet, askerin kahramanlık ve fedakârlığını konu alan hatırat, bazı subayların biyografileri, cephedeki birliklerden gelen mektuplar gibi türlerde yazılar yayınlanmıştır.

Harp Mecmuasında yer alan metinlerde vatan cansız bir toprak parçasından öte manevi şahsiyeti olan ve "kendi hayatını idameye çalışan" bir canlı organizma olarak sunulmuştur. Mesela Çimentepe'de şehit olan 6 kahramanın hikâyesi

---

[63] "Kahramanlık ve Kahramanlar", *HM*, Sayı 2, s. 123.

anlatılırken kullanılan; "Ey vatandaş! Ey kardeş!.. Çimentepe'yi unutma!.. Çimentepe'ye müddet-i ömründe hacc-ı takdis ve hacc-ı şükran borcun olsun…Ben bu satırları yazarken : Payitahtımız emin olsun, biz Çimentepe'nin sermedi bekçileriyiz!... diyen sesleri işitiyorum" şeklindeki cümlelerle vatanın kutsiyeti vurgulanmıştır.[64]

Derginin ilk sayısında Harp Mecmuası "Niçin Çıkıyor?" başlıklı imzasız makalesinde, Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş gerekçeleri hususunda devletin resmi söylemi, Almanya ile ittifakın nedenleri ve bu ittifakın haklılığı ele alınmıştır. Yazara göre; Osmanlının amansız düşmanı olan "Moskof" Türk ve İslam vatanına hücum etmiştir. Buna karşılık Osmanlı da Moskof gemilerini batırmak ve yıllardır düşman boyunduruğu altında inleyen kardeş memleketleri olan Kırım ve Kafkasya'nın kıyılarını topa tutarak cevap vermiştir. Ayrıca mecmuaya göre Viyana'dan sonra başlayan gerileme süreci Birinci Dünya Savaşı ile sona ermiş ve Osmanlı ordusu bu savaşta şahlanmıştır(!) ve Balkan Harbiyle milletin yüzüne bulaşan kara leke Çanakkale Savaşı ile temizlenmiştir.[65]

Dergide yer alan diğer makalelerde de Osmanlı'nın savaşa giriş gerekçeleri ele alınmıştır. Ağaoğlu Ahmet'in kaleme aldığı makalede devletin savaşa giriş nedenleri şöyle açıklanmıştır: öncelikle Osmanlı Devleti gibi harbi umuminin muhitinde bulunan devletler muharebe haricinde kalamazdı. Ergeç muharebeye iştirak mecburi idi… Türkiye gibi bir devletin bitaraflıkla sonuna kadar kalması imkân haricinde idi. Savaşta Osmanlı Deleti'nin karşısında iki zümre bulunuyordu. Birisi Türkiye ile iki yüz seneden beri çarpışan Rusya'nın da içinde bulunduğu İtilaf zümresi, diğeri ise İslam milleti üzerine tahakküm ve tasallutu olmayan Almanya, Avusturya-Macaristan zümresi idi. Yine İtilaf gurubunun diğer üyesi olan İngiltere hakkında öteden beri batıl bir akide olduğu, bahsedilen devletin Osmanlının hamisi telakki edilmesinin yanlış olduğu, Afrika'da, Hindistan'da ve Asya'da yüz otuz milyondan fazla İslam ahalisini cebir ve tahakküm altında tutmaktaydı. Yazar yine

---

[64] Süleyman Nazif, "Çimentepe'de", *HM*, Sayı 3, s. 34-36.
[65] (Harp Mecmuası) "Niçin Çıkıyor" *HM*, Sayı 1, s. 3.

savaşın Türkiye ve İslam âlemi için büyük ve geniş bir saadet kapısı açacağı, kendilerini yeni ve parlak bir devrin beklediğini vurgulanmıştır. Avrupa'nın Birinci Dünya savaşına giriş gerekçesini Osmanlı coğrafyasındaki Hıristiyanları kurtarmak olduğunu söyleyen yazar, Osmanlı hükümetinin Türk ve İslam âleminin kurtarıcısı olduğunu söylemiştir. [66]

Birinci Dünya savaşı uzadıkça halk arasında silahaltına celbe icabet etmeme ya da askerdeyken firar etmelerle karşılaşılmıştır.[67] Savaş süresince bu sorun baş edilmesi gereken bir durum olarak komutanların karşısına çıkmıştır.[68] Sorunun çözümü bağlamında gözünü kırpmadan evladını cepheye gönderen bir Türk anası mecmuada konuşturulmuştur. "Türk Anası Ne Düşünüyor?" başlıklı yazıda biricik "ciğerparesi Hüseyin'i" tren istasyonunda cepheye gönderen bir annenin oğluna yaptığı duygusal konuşma cepheye gitmede tereddüt gösterenlere mesaj verir mahiyettedir. Yazıda anlatıldığına göre olay şöyle cereyan etmiştir: Komutan, Bilecik istasyonunda harekete hazırlanan trenin karşısında bir karaltı görür. Bu karaltı "bir şefik-i nigehban-ı , evlad-ı vatan" (vatan evladını gözetleyen şefkatli bir kişi) dır. Bu kişinin yanına geldiğinde onun oğlunu askere gönderen bir anne olduğunu görür. Teğmen Abdülkadir Kemalî bu anneyi uzun ama oldukça sanatlı bir şekilde tarif eder. Onun ifadeleriyle;"...kâmet-i bülendi ekdar-ı maneviyenin büktüğü bellerin şekl-i rükuunu andıran zaruret-i inhirafla biraz önüne doğru eğilmiş..., sükûn-u hazinî lisan-ı sâmitîn, kalb-i giryabânına tercüman olmuş, mukaddes bir maksatla bir abide-i zi-hayat gibi orada kalmış bir Türk anası"dır. Annenin trenle yolculuğa çıkmadan önce "son yongasına" verdiği öğüt ise; "...Dayın Şıpka'da, Baban Dömeke'de, ağaların da sekiz ay evvel Çanakkale'de yatıyorlar. Bak son yongam sensin! Minarede ezan sesi kesilecekse, caminin kandilleri körlenecekse sütlerim haram olsun. Öl de köye dönme..." olacaktır. [69] Bu makalenin tamamı incelendiğinde vatan uğruna cepheye gitmekte tereddüt

---

[66] Ağaoğlu Ahmet, "Türkiye'nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu", *HM*, Sayı 1, s.7-9.
[67] Çanakkale Savaşlarında yaşanan firarlarla ilgili bkz. Sayılır, *a.g.t*, s.166-170.
[68] Mehmet Beşikçi, "Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve Topyekün Savaş Kavramı", *Tarih ve Toplum*, Haziran 2010, Sayı 198, s. 68.
[69] "Türk Anası Ne Düşünüyor", *HM*, Sayı 17, s. 267-269.

gösterenlere bir anne vasıtasıyla mesaj vermenin yanında Çanakkale savaşının gerekçesi ile hedeflerinin de ortaya konulduğu görülecektir.

İttihat ve terakki Birinci Dünya savaşı boyunca askeri ve siyasi propagandayı elindeki imkânlarla yürütmeye çalışmıştır. Mecmuada İtilaf Devletlerinin aleyhine propaganda içerikli makale ve şiirler yer almıştır. Fransız Siyaseti ve Osmanlılar[70], İngiliz Oyunları.[71] Prusya'nın İ'tilası[72], Çanakkale'den Kaçanlara (İngiltere)[73], Çanakkale'den Kaçanlara (Fransızlara)[74], vb. bunlardan birkaçıdır.

Dergi temelde Türk ordusunun kazandığı başarıları dosta ve düşmana duyurmak gibi bir görevi üstlenmiş ve gerçekten de bu konuda oldukça başarılı olmuştur. Harbiye Nezareti, ordunun kahramanlığını ve savaştaki haklılığını bu dergiyle ispat etmek için yazarlara zengin bir doküman kaynağı sağlamıştır. Sanat çevreleri de bu görsel malzemelerden ilham almışlardır. Savaş meydanlarında bulunmayan Ziya Gökalp, siperde elinde bombası ile uyuyan askerden ilham alarak "Asker ve Şair" şiirini yazarken[75]; Mithat Cemal, kolunu harp meydanında bırakan Mülazım-ı evvel (Üsteğmen) Hasan Dursun'dan ilham alarak "Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Askere"[76] adlı şiirini kaleme almıştır.

Propagandist yaklaşımlar, özellikle Osmanlı'nın kendi toprakları olmayan cephelerde savaşma nedenleri anlatılırken yoğun şekilde sergilenmiştir. Örneğin, Galiçya'da Osmanlının neden savaştığı sorularının cevap bulması için Galiçya ile ilgili "Galiçya'dan Anavatana 1"[77], "Galiçya'dan Anavatana 2", "Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerine"[78], "Galiçyadakilere"[79], "Galiçya Mefahirinden"[80],

---

[70] "Fransız Siyaseti ve Osmanlılar", *HM*, Sayı 23, s. 359-362.
[71] Ağaoğlu Ahmet, "İngiliz Oyunları", *HM*, Sayı 2, s. 22-24.
[72] "Prusya'nın İ'tilası", *HM*, Sayı 17, s. 260-265.
[73] Mithat Cemal, Çanakkale'den Kaçanlara-İngiltere-, *HM*, Sayı 5, s.68.
[74] Mithat Cemal, Çanakkale'den Kaçanlara-Fransızlara-, *HM*, Sayı 5, s.68.
[75] Ziya Gökalp aynı zamanda bu şiirinde, yazar ve şairleri propaganda yapmaya çağırmıştır. Şiir için bkz. Ziya Gökalp, "Asker ve Şair", *HM*, Sayı 14, s. 214.
[76] Mithat Cemal, "Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere", *HM*, Sayı 8, s. 122.
[77] Ahmet Refik, "Galiçya'dan Anavatana 1", *HM*, Sayı 12, s. 178-181.
[78] Ahmet Refik, "Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerine", *HM*, Sayı 13, s. 196-199.
[79] Cenab Şahabbeddin, "Galiçyadakilere", *HM*, Sayı 13, s. 200-202.

"Çanakkale'den Galiçya'ya"[81] vb. makaleler yayınlanmıştır. Bu makalelerin bazılarında Galiçya cephesinde neden savaştığıyla ilgili, asker ve sivile yönelik propagandist anlatımlar yerleştirilmiştir. Bu makalelerin ana teması Türk askerinin "Galiçya'da niçin bulundukları" ile ilgilidir. Makalenin spot cümlesinde bu soruya bir asker konuşturularak şu cevabı verilmektedir; "Biz Moskof'la harp ediyoruz". Makalenin devamında Osmanlı ile birlik kuran devletler sıralandıktan ve onlara yardımın gerekliliğinden bahsedildikten sonra tam bir teslimiyetçi ifadeyle "…Bu yardımın memleketimize bir faydası olmasaydı (büyüklerimiz) gönderirler miydi" cevabı verilir.[82] Bu makalede bir de mektuba yer verilmiştir. Mektupta Galiçya Cephesindeki askerler şöyle anlatılmıştır; "…Askerlerimiz şen ve şatır (neşeli) idi…. Bu şataret bizleri de hayrete düşürüyordu. Hangi askerle konuşsam, şu Moskofları hiçe saydığını anlıyordum." Aynı yazıda Türk'ün eline geçen bir toprağı hayatı pahasına kaybetmeyeceğini ifade etmek için şu cümlelere yer verilmekteydi; "Bir neferimiz geçenlerde diyor ki, efendim bir defa elimiz toprak tutmasın, yoksa!" yani bir dakika toprak yapıştı mı, onu yerinden kimse söküp atamaz…"[83] Bu ifadelerle İttihat ve Terakki tarafından Türk askerinin Galiçya'da bulunma nedeni halka anlatılırken, askere de savaşma azmi verilmeye çalışılmıştır. Tüm bu cümlelerin yazıldığı sırada Çanakkale hariç diğer cephelerde büyük bozgunlar ve toprak kayıpları yaşanmaktaydı.

İttihat ve Terakki'nin resmi sözcüsü olan "Yeni Mecmua"da yazılar yayınlayan Ahmet Refik askere mecmuada şu izahatı yapmıştır; "Moskof'u burada kıstıracağız, can evinden vuracağız. Hem Kafkasya'dan hem de buradan atacağız".[84] Mısır'ın, Balkanların, Kafkasya'nın fethi için devletin ve milletin kudreti yok iken burada tam anlamıyla bir ikna çalışmasının olduğu görülmektedir. Askerin Galiçya'da neden bulunduğu, burada başarı sağlandığında nasıl sonuçlar doğuracağı, dost devletler bağlamında ortak düşman olarak Moskof'un tespit edildiği açıkça

[80] Mehmet Rifat, "Galiçya Mefahirinden", *HM*, Sayı 15, s. 227-233..
[81] Süleyman Nazif, "Çanakkale'den Galiçya'ya", *HM*, Sayı 20, s. 316-317..
[82] Ahmet Refik, "Galiçya'dan…", *HM*, Sayı 12, s. 178.
[83] Ahmet Refik, "Galiçya'dan…", *HM*, Sayı 12, s. 178.
[84] Ahmet Refik, "Galiçya'dan…", *HM*, Sayı 12, s. 178-181.

görülmektedir. Ayrıca, ülke sınırları dışında Avusturya topraklarında Osmanlı ordusunun neden savaştığının izahı da yapılmaktadır. Metinde konuşturulan Türk askeri ve karşılıklı verilen cevaplar tam bir propaganda çalışmasına göze çarpmaktadır. Harp Mecmuasının cephelere de gönderildiği düşünüldüğünde bu tür askeri ikna ve motive etme çalışmasının ne kadar önemli ve etkili olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

İttihat ve Terakki'nin propaganda faaliyetleri arasında yenilgilerin sansür yoluyla duyulmasının engellenmesi, hatta hezimetlerin zafermiş gibi gösterilmesi de vardır. İttihatçılar, başarısızlıkları halka duyurmamak için tüm kurumlarıyla gayret göstermiştir. Bu süreçte Basın ve Sansür Kurumu aktif olarak görev yapmıştır. Resmi kurumların yanında Müdafa-i Milliye, Donanma, Hilal-i Ahmer ve diğer pek çok resmi ya da yarı resmi kurumlar cephede ve cephe gerisinde halkın moralini zinde tutmak için büyük gayret sarf etmiştir.[85] Bu yüzden cephelerdeki sıkışmışlık hali, uzayan savaşın belirsizliği ve cephe gerisinden beklenen toplumsal desteğin kesilmemesi için çok sıkı bir sansür uygulanmış, Kafkas cephesi ve Kanal Seferi'nin başarısızlığını gazeteler yazamamıştır. Harp Mecmuasının birinci sayısında Kafkas cephesindeki ordunun, çelik kalelerin gösteremeyeceği bir metanetle direnmekte ve bazen de "Moskof hudutlarının içine atılarak düşman ordularına ölüm" saçtığı ifade edilmektedir. Irak cephesi hakkında ise; sayısı sınırlı Türk askerlerinin hilafeti korumak için mukaddes cihat bayrağı altında İngiliz ordularına mukavemet etmekte olduğu, başları üzerinde Yavuz'un hayalini gören ordunun Süveyş Kanalına dayanıp karşı tarafa akınlar yaptığı ve ordunun Mısır seferi için hazırlandığı ifade edilmektedir. [86] Hâlbuki bu iki cephede de Osmanlı tarihinin en büyük kayıpları yaşanmıştır. Dolayısıyla ideolojik ve propagandist bir çerçevede oluşturulan metinlerle, gerçeklikten uzak bir tablo çizilmiştir.

---

[85] Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde…", *a.g.m*, s. 197.
[86] Köroğlu, *a.g.e*, s.180.

Sonuç

Devletler ve otoriteler, gerek kendi kamuoylarını gerekse dünya kamuoyunu istedikleri gibi yönlendirmek amacıyla bazı yöntemler kullanır ki, propaganda bunların başında gelmektedir. Her dönemde kullanılan bu yöntem savaş zamanlarında daha anlamlı bir hal almaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tarafların neredeyse tamamı propaganda taktiklerini kullanmıştır. İttihat ve Terakki yöneticileri de Türk halkını istedikleri gibi yönlendirmek amacıyla bu yöntemi kullanmıştır.

Propaganda temelde halkı motive etmek amacıyla kullanıldığında faydalı olabilecek iken, halka doğruların aktarılmasının sansür yöntemleriyle engellenmek ve yanlış bilgi verilmek suretiyle amacından saptırılmıştır. Bu yönüyle propaganda, içeriği itibarıyla gerçek dışı metinlerin çok yoğun olarak kullanıldığı bir alandır. İttihat ve Terakki propaganda araçlarını Almanlardan da öğrendikleri şekliyle yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bunların en güzel örneği Harp Mecmuasıdır. Mecmua tam anlamıyla halkı bir ilizyon içerisine itme çalışmasıdır. Bunu yaparken de fotoğraf ve görsel malzeme yoğun olarak kullanılmıştır.

Pek çok cephede savaşan İttihat ve Terakki hükümeti Harp Mecmuasında, Çanakkale cephesine odaklanmıştır. Bunun başlıca nedeni diğer cephelerden gelen bozgun haberleridir. Bu olumsuz haberleri perdelemek için Çanakkale'deki başarılar kullanılmıştır. Görünürde oldukça başarılı gösterilen Osmanlı ordusu, Birinci Dünya Savaşında diğer bütün cephelerde büyük kayıplar vermiştir.

İttihat ve Terakki yöneticileri, Birinci Dünya Savaşı süresince Harp Mecmuasını kullanarak, büyük ümitler dağıtmış, ordunun ihtişamını, cephelerdeki başarısını(!) ve savaşın bir altın ışık olduğunu hatta bu savaşın İslam âlemi için bir kurtuluş kapısı olacağı propagandasını yapmış olmalarına rağmen Osmanlı Devleti önce savaştan mağlup çıkmış ardından da tedrici olarak yıkılmıştır.

Kaynakça

(Harp Mecmuası) "Niçin Çıkıyor" *Harp Mecmuası (HM)*, Sayı 1, s. 3.

"Fransız Siyaseti ve Osmanlılar", *Harp Mecmuası*, Sayı 23, s. 359-362.

"Prusya'nın İ'tilası", *Harp Mecmuası*, Sayı 17, s. 260-265.

"Türk Anası Ne Düşünüyor", *Harp Mecmuası*, Sayı 17, s. 267-269.

Ahmet, Ağaoğlu ;"Türkiye'nin ve İslam Âleminin Kurtuluşu", *Harp Mecmuası,* Sayı 1, s.7-9.

Ahmet, Ağaoğlu; "İngiliz Oyunları", *Harp Mecmuası,* Sayı 2, s. 22-24.

Aladdin (GÖVSA), İbrahim; *Çanakkale İzleri*, Ankara 1989.

Avşar, Servet; "Çanakkale Savaşlarında İstihbarat ve Propaganda", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı 1 (Mart 2003), s. 64-102.

Avşar, Servet; Birinci Dünya Savaşında Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti, *OTAM*, Sayı: 14, 2003, s. 65-127.

Banoğlu, Niyazi A.; *Türk Basınında Çanakkale Günleri*, İstanbul 1982.

Beşikçi, Mehmet; Son Dönem Osmanlı Harp Tarihi ve Topyekün Savaş Kavramı, *Tarih ve Toplum*, Haziran 2010, Sayı 198, s. 62-69.

Bilkan, Ali Fuat - Çakır, Ömer; *Harp Mecmuası*, Kaynak Kitablığı yay., İstanbul 2006.

Cahit, Hüseyin; "Cephe-i Harpte İki Gün", Tanin, 23 Haziran 1331.

Cemal, Mithat; Çanakkale'den Kaçanlara-İngiltere-, *Harp Mecmuası*, Sayı 5, s.68.

Cemal, Mithat ;"Kolunu Harp Meydanında Bırakmış Bir Askere", *Harp Mecmuası,* Sayı 8, s. 122.

Çakır, Ömer; *Nazmımızda Çanakkale Muharebeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 1997.

Çeliktemel, Özde-Thomen; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922)", *Online International Journal of Communication Studies*, June 2010, vol.2, s. 1-17.

Erdemir, Lokman; *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkubbe Yay., İstanbul 2009.

Herbert Aubery, *Denizler Ülkesinde Devler Savaşı Çanakkale*, çev. Seyfi Say, İstanbul 2005, s. 54-55.

Gökalp, Ziya; "Asker ve Şair", *Harp Mecmuası*, Sayı 14, s. 214.

Gören, Ahmet Kamil (Yay. Haz.); *Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi*, İstanbul Şişli Belediyesi-İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.

Karakışla, Yavuz Selim; "Balkan Savaşı'nda Yayımlanmış Osmanlı Propaganda Kitabı-Kırmızı Kitap", *Tarih ve Toplum*, Ağustos 2002, Sayı 104, s. 60-63.

Karakoyunlu, Sadri (Yay. Haz.), *Türk Askeri İçin Savaş Şiirlerinden Seçmeler (1914-1918)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1987.

Köroğlu, Erol; *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşaasına*, İletişim Yay., İstanbul 2004.

Nazif, Süleyman ;"Çanakkale'den Galiçya'ya", *Harp Mecmuası*, Sayı 20, s. 316-317.

Nazif, Süleyman ;"Çimentepe'de", *Harp Mecmuası*, Sayı 3, s. 34-36.

Odabaş, Battal; "Türk Sinemasının Kuruluşunda Ordunun Rolü, Belgesel Film Kurtuluş Savaşı Filmleri", *İ.Ü. İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 24 (2006), s. 205-212.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri II, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayımı, Ankara 2005.

Özen, Nijat; *Türk Sinemacı Fuat Uzkınay*, İstanbul 1970.

Pehlivanlı, Hamit; "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, s. 535-552;

Refik, Ahmet ; "Galiçya'daki Şanlı Osmanlı Askerine", *Harp Mecmuası*, Sayı 13, s. 196-199.

Refik, Ahmet ; "Galiçya'dan Anavatana 1", *Harp Mecmuası*, Sayı 12, s. 178-181.

Refik, Ahmet; "Harp Edebiyatı ve Eski Şairlerimiz", *Harp Mecmuası*, Sayı 21, s. 327

Rifat, Mehmet ; "Galiçya Mefahirinden", *Harp Mecmuası*, Sayı 15, s. 227-233.

Selçuk, Mustafa; "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), I/2 (2012), s. 195-242.

Suphi, Hamdullah; *-Çanakkale'de Gördüklerimiz- Çanakkale Savaşanlar Anlatıyor*, İstanbul 2006.

Şahbettin, Cenab ; "Galiçya'dakilere", *Harp Mecmuası,* Sayı 13, s. 200-202.

Yeğen, Cebrail; *Harp Mecmuasında Yayınlanan Edebi Metinler*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale 1999.

Yiğit, Burak; "Birinci Dünya Savaşında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğunun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme", *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences (Journal of Azerbaijani Studies)*, Volume: 12, 2007, s. 293-311.

Yüksel, Okan; *Uluslar arası İlişkiler Çerçevesinde Psikolöjik Savaş, Propaganda ve Wikileaks,* Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.

Ekler

Ek 1: Ele geçirilen Safir Denizaltısının esir edilen askerleri

H M, Sayı 2, s. 22.

Ek 2: Galiçya Cephesi'nde: Aziz vatanın varlığını hayatıyla bekleyen Osmanlı topçusu

H M, Sayı 16 (Kapak)

Erdemir, a.g.e., s. 488.

Ek 3: Türk siperlerine askerlerin savaşma azmini kırmak ve teslim olmalarını temin için atılan beyannamelerden biri